

ROMAN JAKOBSON IN SLAVISTIČNA REVIJA

Ker je smrt sklenila življenjsko pot in znanstveno delo Romana Jakobsona, se spodobi pregledati tvornost, živost in morebitne vplive njegovih znanstvenih dognanj na slovensko literarno vedo in jezikoslovje vsaj na gradivu, ki ga nudi trideset letnikov naše revije.

Razpravi *O stixotvornyx reliktax rannego srednevekov'ja v češskoj literaturnoj tradicii* (1950) in *Stixotvornye citaty v velikomoravskoj agiografii* (1957) je napisal Jakobson za Slavistično revijo ob posebnih priložnostih: prvo je posvetil Franu Ramovšu za šestdesetletnico, drugo Rajku Nahtigalu za osemdesetletnico. Znanstveno-raziskovalna usmerjenost slavljencev mu je po vsej priliki narekovala izbor tematike (besedil, ki v nacionalni — češki — književnosti nadaljujejo tradicijo starocerkvenoslovanskega slovstva), lastna kulturološka afiniteta pa metodo rekonstrukcije, ki družiti kritična filološka dognanja s kulturološkim funkcioniranjem književnega besedila.

V prvem članku zavrača pavšalno sodbo Antonína Škare v knjigi Najstarší česká duchovní lyrika (1949), češ da se prvotna starocerkvenoslovanska redakcija verske pesmi *Gospodi, pomiluj ny* ne razlikuje bistveno od staročeške variante *Hospodine, pomiluj ny*. Kritično rekonstrukcijo prvotne redakcije opravi Jakobson s primerjalno analizo variant in natančno primerjavo Praških zapiskov s Kiješkimi lističi. Natančno preverja razlike v vsaki vrstici in na ta način prihaja do prvotnega verznega vzorca 2 (10 + 9) v Zitiiju sv. Vjačeslava, ki se je na Češkem, kamor je prišel verjetno zaradi velikomoravskega posredovanja, v pesmi *Svatý Vaclave modificiral* v (2.5a + 5) + (2.5b + 5) in bil v taki obliki tvoren tudi v drugih čeških srednjeveških verzih petih besedilih. Ob vprašanju modifikacije verznega vzorca si zastavlja Jakobson tudi vprašanje časovne sklenjenosti slovanskega srednjeveškega verskega pesništva: zavzema se za češko redakcijo stare cerkvene slovanščine, v kateri vidi prvo etapo v zgodovini knjižne češčine; s tem postane vprašljiv samo status »prve pesmi v češkem jeziku«, pojasnjen pa je njen izvor in funkcioniranje.

Se globlje v rekonstrukcijo starocerkvenoslovanskega verza sega njegova druga razprava: ob vprašanju, kako v starocerkvenoslovanskih besedilih ločiti verz od proze, pri razvozlanju katerega mu med drugim pomagajo tudi ugotovitve Rajka Nahtigala (o dvanajstercu v Rekonstrukciji treh starocerkvenih izvornih pesnitev, *Razprave*, 1, 1945), preko rekonstrukcije dvodelnega merila 2 (7 + 5) in njegovih variant ter opozorila na pomen zlogovnega členjenja za ohranjevanje istega besedila v različnih redakcijah, ga vodi raziskovalna misel k ugotovitvi, da je gradivo, ki se ga v članku loteva, mogoče bolj popolno opisati šele ob sistematičnem sodelovanju filologov in muzikologov v raziskavah slovanske liturgije in njene povezanosti z bizantinskim kulturnim prostorom.

Zal pa verzološki članki in ocene, ki se v Slavistični reviji sklicujejo na Jakobsona, ne gredo v to smer, temveč opozarjajo na njegove zasluge pri sinhroni in diahroni primerjalni slovanski metriki (Aleksander Skaza, *Tvorcheskie raboty uchennikov Tolstogo Thomasa G. Winnerja*, 1975; Joanna Sławińska, *Slovanska primerjalna metrika*, 1979; Tone Pretnar, *Ocvirkov pogled na zgodovino in ustroj slovenskega verza skozi prizmo evropskih verzih sistemov*, 1981).

Kompleksneje je bil v reviji Jakobson predstavljen slovenistični javnosti leta 1976. Takrat je Tone Pretnar prevedel 18 strani dolgo informacijo Thomasa G. Winnerja z naslovom *Poetika Romana Jakobsona*. Avtor se zaveda, da esej o Jakobsonovi poetiki ne more biti predstavitev Jakobsonovega dela v celoti. Ploden je bil namreč tako na poetološkem (literarnoteoretičnem) kot na jezikoslovnem polju (pri nas je sicer najbolj vplival srbohrvaški izbor njegovih člankov pod naslovom *Lingvistika i poetika*, 1966) in pomemben za vrsto humanističnih znanosti: od teorije znakov in teorije prevajanja do komunikacijske teorije in antropologije. Njegovo delo deli Winner na tri obdobja. Do leta 1920 je bil pobudnik in član moskovskega lingvističnega krožka; ta leta je zaznamovalo prijateljevanje s futuristom Hlebnikovom. Od leta 1920 do 1939 je obdobje praškega jezikoslovnega krožka, kjer je nastopal skupaj z Mukašovskim, tretje pa je ameriško obdobje po letu 1940, čas newyorškega lingvističnega krožka. Njegovo delo izhaja iz spoznanj ruskega formalizma (Potebnja, Šklovski), Saussurjevega strukturalizma, Husserlove fenomenologije in futurističnega pesniškega gibanja.

Z naštetimi ga je družila skupna težnja k znanstveni, terminološko jasni formulaciji spoznanj in težnja od genetične obravnave k funkcionalni. Od njih seveda ni samo jemal, izrekel jim je tudi nekaj tehtnih ugovorov. Formalizmu je očital izključno naravnost v sinhronijo, Saussurjevemu strukturalizmu pa teorijo o zgolj poljubnostnem značaju jezikovnega znaka. Pri kritiki skrajnosti ni zašel v brezbarvno dialektiko, ampak je kljub stalnemu poudarjanju šestih funkcij literarnega dela glavno pozornost vendarle posvečal njegovi poetični funkciji (literarnosti literarnega dela). Winner vidi temeljni Jakobsonov prispevek v definiciji literarnega dela kot znakovnega sistema, ki nekaj pomeni in nekaj sporoča, v povezavi jezikoslovnih in poetoloških spoznanj (v pesniškem besedilu ne izbira izraznih sredstev sporočilo, ampak sintagmatska os, ki ljubi paralelizme) ter v nastavku, ki ga je Jakobson dal za teorijo bralea.

Po objavi prve izvirne Jakobsonove razprave v Slavistični reviji so postali pozorni na njegovo raziskovanje najprej slovenski jezikoslovci. Jakobsonovo opozorilo in interpretacija ruskega prevoda Miklošičevega besedila *Die Darstellung im slavischen Volksepos v The Kernel of Comparative Slavic Literature* (1953) sta spodbudila Rajka Nahtigala, da je naslednje leto objavil članek *Pri nas neznan ruski prevod Miklošičeve razprave o slovanskem narodnem epu in nekaj pripomb od njej*. Opomba se nanaša na isto problemsko območje, s katerim se je Jakobson predstavil slovenski javnosti z izvirnima člankoma.

Jakopin v oceni Južnoslovenskega filologa 1953/54 v SR 1955 omenja Jakobsonovo ime ob prispevku Milke Ivič, ki ga komentira kot kritičen pretres »pojmovanja kazusnega sistema, kakor sta ga pred dvajsetimi leti predstavila danski strukturalist L. Hjelmslev in R. Jakobson«.

Opombi iz petdesetih let samo na splošno osvetlujeta osrednji področji Jakobsonovega raziskovalnega dela. Sredi šestdesetih let pa slovensko jezikoslovje ob Jakobsonovi metodi in dognanjih preskuša svojo novo naravnost: ko Jože Toporišič v *Pojmovanju tonemičnosti slovenskega jezika in v Likih slovenskih tonemov* (SR 1967, 1968) pregleduje Trubeckojev prispevek k slovenski tonemati, kritično podvomi o resničnosti misli o politoničnosti slovenskega jezika in štetju mor, ki naj bi jo Trubeckoj prevzel od Jakobsona. (O vezeh Jakobson-Toporišič glej: Jaka Müller, *Knjiga slovenske fonologije*, SR 1979). Na tri pomembna Jakobsonova spoznanja iz splošnega jezikoslovja in predvsem fonologije se ob knjigi V. V. Martynova *Slavjanskaja i indoevropskaja akomodacija* sklicuje Franc Jakopin (SR 1971) in odkriva Jakobsonovo odprtost tako za generativno slovnico kot za teorijo znakov. Slovensko jezikoslovje je na straneh Slavistične revije doslej sprejemalo ali zavračalo splošnojezikoslovne in fonološke Jakobsonove teze. Ameriška slovenistika pa je uvedla v Slavistično revijo Jakobsonove strukturalne opozicije še na oblikoslovnih ravni. Rado Lenček se v prispevkih *O zaznamovanosti in nevtralizaciji slovnične kategorije spola* (1972) in *O morfofonemski tipologiji slovenskega velelnika* (1976) sklicuje na Jakobsonovi deli *Verbal Categories* in *Zur Struktur des russischen Verbums* (1932). Treba je naglasiti, da si je med domačimi sodelavci revije za popularizacijo Jakobsonovega jezikoslovja največ prizadeval Franc Jakopin, ki mu je določil mesto na sečišču med usmerjenostjo praškega krožka in naravnostjo ruske diahronne fonologije (Bohuslav Havranek, 1979; Zdislaw Stieber, 1981). Zarišče, ki združuje obe smeri, lahko opazimo v Suhadolnikovi na videz obrobni navedbi Jakobsonove teorije o nastajanju makaronističnega besedila iz slovarjev različnih jezikov po sistemu enotne skladnje (Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina, 1981) in v njej ugledamo dokaz, da Jakobsonovska interpretacija besedila jezikoslovju v Slavistični reviji ni bila tuja.

V zavest slovenske literarne vede je na straneh revije stopil Jakobson razmeroma pozno s prikazom sodobnih književnoraziskovalnih gibanj v Nartnikovih prevodih Czaplewiczewih razprav *Generativna poetika ruskih formalistov* (1970) in *Strukturalizem v poljski literarni teoriji* (1971). Avtorja ne zanimajo konkretne Jakobsonove teze, ampak ga posplošeno pojmuje kot predstavnika praške šole, čigar opozicija statično-dinamično je tvorna v kasnejši evropski in ameriški strukturalni literarni vedi in antropologiji.

Natančneje pa obravnava problem poimenovanja v literarni znanosti in vlogo kzerije v razmišljanju o književnosti, kakor ju je Jakobson definiral v razpravah *Fragments de la nouvelle poésie russe, esquisse première: Vladimir Khlebnikov (Poétique 1971)* in *O hudožestvennom realizme (Texte der russischen Formalisten, 1. München, 1969)*, Dušan Pirjevec v članku *Strukturalna poetika in literarna znanost* (1975).

Z velikim poslušom za ustreznost znanstvenega aparata izrablja Boris Paternu (Prešernova osebnost, 1974) Jakobsonove ugotovitve o razmerju med jezikoslovjem in poetiko. Operativno vrednost potegne iz njegovih razprav *Typological Studies and their contribution to historical comparative linguistics* (1957) in *Linguistik und Poetik* (1960), medtem ko Jakobsonov dvom o možnosti dokončne definicije realizma zadene v Paternujevem pojmovanju reči na afirmativen ugovor (Prelom med romantiko in realizmom v slovenski literaturi 19. stoletja, 1980, op. 2).

Mlajšemu slovenskemu slovstvenemu pisanju v Slavistični reviji ugaja pri Jakobsonu zlasti modelna podoba komunikacijskega akta. Njegovo šestfunkcijsko shemo besednosporazumevalnega dejanja uporabno prenaša v interpretacijo konkretnih literarnih del (Katja Podbevšek, Menjavanje izraznih prvin v sodobni slovenski dramatik, 1981; Miran Hladnik, Shema in značilnosti Vandotove planinske pripovedke, 1980; Miran Hladnik, Pripovedovalec in pripoved, 1980).

Razmerje navedkov Jakobsonovih tez in del na strahh Slavistične revije naj ponazorijo številke:

	jezikoslovje	literarna veda	skupaj
razprava ali članek	5	7	12
ocena ali poročilo	6	4	10
skupaj	11	11	22

Delež Jakobsonove misli v Slavistični reviji je količinsko skromen, vendar pomemben: njegovo izvirno pisanje je posvečeno zgolj zahodnoslovanski zgodovinski verzologiji in poskusom rekonstrukcije starocerkvenoslovskega verza. Kljub časovni zamejenosti sega v generativno poetiko (citat kot vir in del besedila). Ko Jakobson postane tema tuje predstavitve, si ta izbere njegovo bolj poznano in vplivnejše raziskovalno področje: poetiko in estetiko. Kadar pa njegova teza ali ugotovitev postane izhodišče ali argument domačega slavista, se aktualizirajo spet nove Jakobsonove znanstvene dejavnosti: fonologija, morfonologija, komunikacijska teorija, diahrona stilistika in interpretacija besedila ter primerjalna slovanska verzologija.

Tone Pretnar in Miran Hladnik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

DRAGOCEN PRISPEVEK K SLOVENSKEMU IMENOSLOVJU

Polni dve leti je v tržaški reviji Mladika v nadaljevanjih izhajala Merkujeva abecedno urejena zbirka priimkov z zahodne slovenske meje, zdaj pa jo je knjižna oblika približala širšemu krogu bralcev, in sicer ne le slovenskih in ne le ljubiteljskih.

V knjigi gre za priimke, ki jih je najti v treh pokrajinah Furlanije: v goriški, videmski in pordenonski. Zbirka po piščevih besedah žal ni popolna, saj je nastala le na podlagi telefonskega imenika, vendar pa je dopolnjena s podatki iz nekaterih zgodovinskih virov in z etimološkimi pojasnili. Slednja so redko kdaj nepopolna, npr. pri *Badalič*, *Berne*, *Bordon*, *Zbogar*, očitno pa kažejo piščevo kritično stališče (npr. pri *Ban*, *Bele*, *Tavčar*, *Terčon*, *Trinko* itd.); precej je tudi njegovih lastnih razlag, kar je spričo dokaj obsežnega korpusa razumljivo.

Čeprav je knjiga nastala predvsem kot pomagalo pri sestavljanju oddaj o slovenskih imenih in Furlaniji na tržaškem radiu, pomeni po gradivu dragoceno in po razlagi kakovostno dopolnilo slovenske imenoslovne literature. Za preučevanje slovenskih priimkov smo imeli doslej na razpolago predvsem zbirko sodobnih priimkov z naslovom »Začasni slovar slovenskih priimkov (dalje ZSSP)»; izdala ga je SAZU leta 1974, vendar ta delovni pripomoček zajema samo priimke, izpričane na ozemlju SR Slovenije, ne pa tistih, ki jih nosijo Slovenci zunaj republiških meja. Prav to pomanjkljivost pa za zahodno mejo deloma odpravlja Merkujeva knjiga. V njej najdemo poleg priimkov, znanih še drugod po Slovenskem — nekaterih med njimi predvsem po Goriškem — tudi take, ki jih ZSSP ne izpričuje, npr. *Lupnič*, *Prvonja* (ZSSP ima *Prvanja*, *Prvano*, *Prvinšek*), *Pinavčič*, *Antonšič*, *Rubič*, *Radica*, *Lorvik* itd.

Na to, ali kak priimek prinaša že ZSSP ali ne, opozarja sam Merku, vendar teh podatkov ne podaja dosledno; manjkajo predvsem tedaj, kadar je priimek znan iz več slovenskih krajev. Ni pa povsem jasno, zakaj včasih locira priimek izrecno na